

11. Проданюк Ф. Українська держава та її гетьман Павло Скоропадський // Військо України. – 1993.–№ 10.
12. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). - К., 1995.
13. Литвин С. Симон Петлюра у 1917-1926 роках. – К., 2000.
14. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999.
15. Коник С. Місцеві органи державної виконавчої влади Української держави 1918 р.: структура, повноваження та компетенція // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України. – К, 2000. – Вип. 2.: В 4 частинах. – Ч. I. – С. 306-312.
16. Мироненко О. Адміністративно-територіальний поділ Української держави у квітні – грудні 1918 р. // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 258-259.
17. Мироненко О. Національне владування у губерніях, повітах, містах і волостях Української держави // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 326-328.
18. Мироненко О. Національні органи місцевої влади і управління в УНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 333-335.
19. Мироненко О. Формування національних земств і міських дум в Українській державі // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 428-431.
20. Захарченко П. С. Петлюра і П. Скоропадський // Історія України. – 1999. - № 8.
21. Харченко Т. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень-грудень 1918 р.). Автореферат дис... к. і. н. – Харків, 2000.
22. Яременко О. І. Державне управління в Україні в період гетьманату (квітень – грудень 1918 р.): Автореферат дис... кандидата наук з державного управління. – К., 1999.
23. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – С.-Пб.,1867. – Т.ХХІХ. – С. 1-14; 1874. – Т. – XLV. – С. 82-83.
24. ДАВО. – Ф. - р. - 4162. – Оп.1. – Спр. 20. – Арк. 10.
25. ДАВО. – Ф. Д. - 192. – Оп. 9. – Спр. 25. – Арк. 3-6.
26. ДАВО. – Ф. Д.-37. – Оп.1. – Спр 3. – Арк. 220.
27. Державний вісник.–1918. – 16 травня; Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 164.
28. Яременко О.І. Адміністративна реформа Гетьмана П. Скоропадського. – Вінниця, 1997. – С. 18.
29. Державний вісник.–1918. - 29 липня.
30. Українська революція і державність (1917-1920 рр.).-К.,1998. – С. 91.
31. Литвин С. Симон Петлюра у 1917-1926 роках... – С. 139.
32. ДАВО. - Ф. Д.-37. - Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 429 зв.; ДАВО. – Ф.Д.-255. – Оп.1. – Спр.124. – Арк. 236.
33. Державний вісник. –1918. – 13 червня.
34. Державний вісник. –1918. – 11 липня.
35. Державний вісник. –1918. – 11 липня.
36. Державний вісник. –1918. – 5 липня.
37. Державний вісник. –1918. – 3 вересня.
38. Яременко О.І. Адміністративна реформа Гетьмана П. Скоропадського... – С. 18.
39. Державний вісник. – 1918. - 5 жовтня.
40. ДАВО. – Ф.-Д-230. – Оп.3. – Спр.113. – Арк. 110.
41. ДАВО. – Ф. Д. – 255. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 71.
42. Державний вісник. – 1918. – 7 вересня.
43. Державний вісник. – 1918. – 21 вересня, 5 жовтня.

Т.В. Онішко

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ «НОВОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ» 1924-1925 РР.

Нинішня економічна криза відчутно вдарила по системі споживчої кооперації. На фоні економічних проблем посилилось, особливо в сільській місцевості, рейдерство, коли злочинним шляхом намагаються захопити кооперативну власність. Державна програма підтримки кооперативного сектора економіки, на жаль, не спрацьовує. Не відчувається зацікавленість влади у збереженні та примноженні кращих традицій господарювання кооператорів. Однак в умовах загострення соціально-економічної ситуації в Україні важливо на державному рівні підтримати споживчу кооперацію, яка має не лише економічну спрямованість, але й соціальне підґрунтя. З огляду на це, видається актуальним звернення до історичного досвіду взаємовідносин споживчої кооперації та влади у період виходу з

.....
економічної кризи 1923 р. та активізації торговельної діяльності системи в післякризовий період.

На думку більшості дослідників 1920-х рр., уроки цінового дисбалансу та кризи збуту промислових товарів 1923 р. спонукали керівництво країни до більш рішучих дій щодо регулювання споживчого ринку з метою витіснення приватної торгівлі. Зокрема, не відкидав посилення регулюючого впливу більшовиків на споживчу кооперацію П. Височанський, підкреслюючи, що саме їй належало виконувати важливе завдання керівництва республіки – «організацію внутрішньо-державного обміну» [1]. На соціальних функціях споживчої кооперації України щодо задоволення потреб населення акцентував В. Целларіус, наголошуючи на залученні її державою до виконання більшовицького завдання – витіснення з ринку приватного сектора торгівлі [2].

Успіхи торговельної галузі споживчої кооперації протягом 1924-1925 рр. Є. Дешко пояснював своєчасним втручанням влади, яка проводила кредитно-податкову та цінову політику сприяння кооператорам [3]. Вплив грошової реформи на стабілізацію торговельної діяльності споживчої кооперації досліджував А. Швецов. Він намагався обґрунтувати тезу про те, що виконання споживчою кооперацією державних завдань потребувало належної фінансової підтримки як з боку членів кооперації, так і державних органів [4].

Посилення регулюючого впливу держави на торгівельну галузь споживчої кооперації як важливого кроку на шляху до завоювання ринку, підтримував С. Зарудний, надавши при цьому увагу політичному аспекту справи і проігнорувавши економічні закони ринку [5]. Перспективи споживчої кооперації в контексті народного господарства країни після подолання економічної кризи висвітлював Г. Кремнев. Зміцнення впливу правлячої партії на торговельні операції кооперації, на його думку, було необхідним кроком [6].

Не заперечував проти втручання держави у господарські справи споживчої кооперації в період наступу на приватну торгівлю дослідник кооперативного руху Я.А. Кістанов [7], хоча статистичні дані його праці можуть і сьогодні бути предметом аналізу для сучасних науковців.

У монографії з історії споживчої кооперації України [8], що вийшла у другій половині 1960-х рр. за участю вчених та провідних працівників системи, переважно фігурують цифрові дані торговельної діяльності кооперативних організацій без належного аналізу «нової торговельної політики» 1924-1925 рр., що передбачала посилення державного регулювання.

Негативні наслідки втручання правлячої партійної еліти у питання організації торговельних операцій кооператорів у роки непу осмислював відомий канадський дослідник І. Витанович [9]. Водночас він погоджувався з тим фактом, що протягом 1924-1925 рр. споживчій кооперації вдалося суттєво потіснити з ринку приватну торгівлю.

Вплив державних структур на подолання економічних труднощів 1923 р. і стабілізацію споживчого ринку в подальші роки досліджував В. Дмитренко [10]. Не підтримуючи спробу автора переоцінити роль партійно-державного керівництва стабілізувати ринок, вважаємо, що ряд положень його праці щодо визначення владою основних пріоритетів економіки заслуговують на увагу.

Тенденція до посилення одержавлення споживчої кооперації з усіма негативними наслідками, починаючи від проголошення курсу «нової торговельної політики на XIII з'їзді РКП/б/, простежується в монографії В.В. Лантуха [11]. Цілком поділяємо висновок ученого про те, що більшовики з метою витіснення приватного сектора з торгівлі посилити контроль не лише за ним, але й за торговельною діяльністю кооператорів.

О.А. Пиріг акцентує на тому, що більшовики, визначаючи державну торговельну політику протягом 1924-1925 рр., припустилися помилок щодо споживчої кооперації, включаючи контроль за цінами, заборону комерційних операцій, втручання в питання техніки торгівлі тощо [12]. У боротьбі за ринок, наголошує автор, це зв'язувало руки споживчій кооперації.

З огляду на історіографію проблеми можна констатувати: у розвідках 1920-х рр. успіхи торговельної галузі споживчої кооперації пояснювалися регулюючим впливом держави. У дослідженнях останніх десятиліть цілком слушно наголошувалося на директивному втручанні партійно-державних органів у торговельну діяльність кооперативних організацій. Відкинувши негативні сторони історичного досвіду взаємовідносин споживчої кооперації і держави, зробимо спробу виявити ті позитивні моменти «нової торговельної політики» 1924-1925 рр., які дозволили кооперативним організаціям оптимізувати свою діяльність і зміцнити позиції на ринку.

Задля стабілізації економічних зв'язків між містом і селом у післякризовий період, на думку керівників партійно-державних органів, потрібно було весь ринковий товарообіг підпорядкувати державі та споживчій кооперації. Як засвідчують архівні дані, саме тоді відбулася активізація торговельної діяльності споживчої кооперації. Разом з цим вона посилила свої позиції на ринку, потіснивши приватну торгівлю. Варто зазначити, що ці позитивні зміни відбувалися на фоні «нової торговельної політики», проголошеної XIII з'їздом РКП/б/ (травень 1924 р.), яка передбачала не лише сприяння кооперації у боротьбі з приватною торгівлею, але й посилення її регулювання з боку влади. Відтак система споживчої кооперації фактично почала перетворюватися на одну з державних структур у системі товарообороту республіки.

Посилення державного впливу на торговельну діяльність кооперативних організацій виявилось у створенні згідно з рішеннями Пленуму ЦК РКП/б/ (березень-квітень 1924 р.) Наркомату внутрішньої торгівлі, що мав місцеві органи для контролю за торгівлею. Наркомату надавалося «право регламентації торгівлі і визначення торгової політики всіх організацій» [13, с. 197-198]. Право надання споживчій кооперації «максимального сприяння у боротьбі з приватною торгівлею» офіційно отримали партійні та радянські органи [14, с. 200]. Крім цього, були створені спеціальні кооперативні комісії і наради при губкомах КП/б/У, завдання яких полягало у розробці директив органам торгівлі [15, с. 201-203]. Отже, законодавча база державної підтримки та водночас регулювання торговельних операцій кооперації була створена. Не погоджуючись з директивним стилем керівництва, зазначимо, що досвід державної політики активізації торговельної галузі споживчої кооперації не варто цілком відкидати, особливо коли йдеться про розробку та дотримання законодавчих актів.

Оскільки на XIII з'їзді РКП/б/ було вирішено посилити торговельну роботу кооперації у боротьбі проти приватної торгівлі, акцентувалося на необхідності забезпечення її господарниками-комуністами, під керівництвом яких кооперативні організації мали виконувати партійно-державні завдання створення соціалістичної економіки [16, с. 233]. З цього випливає висновок, що висування керівного складу працівників на керівні посади має здійснюватися не за партійно-політичною належністю, а відповідно до кваліфікації та господарського досвіду. Переконані, що підтримка владою кооперативної освіти у нинішніх складних умовах може стати запорукою відродження та активізації передусім сільської споживчої кооперації.

Про посилення державного впливу на торговельну галузь споживчої кооперації України свідчать рішення Пленуму ЦК КП/б/У (липень 1924 р.). Розпорядження Пленуму полягало в тому, щоб Вукопспілка (Всеукраїнська центральна спілка споживчих товариств) та Уцербкооп (керівний центр робітничої кооперації України) розробили спільний план торговельної діяльності. Без сумніву, така вимога, з одного боку, мала посилити господарський потенціал споживчої кооперації та покращити узгодження дій робітничої та загальногромадянської кооперації, а з другого – полегшити державний контроль за діями кооперативних центрів [17, с. 319]. Збереженню сучасного господарського потенціалу споживчої кооперації може допомогти як реальна підтримка владою кооперативного сектора економіки, так і запобігання протиправним рейдерським атакам на кооперативну власність.

Протягом 1924-1925 рр. при ЦК КП/б/У і відповідно при місцевих партійних комітетах були створені спеціальні комісії з розгляду торговельної діяльності споживчої кооперації, які контролювали складання і виконання планів товарообороту, аналізували позитивні і негативні моменти торговельної політики. Вплив цих комісій на торговельну діяльність кооперативних організацій відчувся вже на початку 1924 р. Так, зокрема, на засідання комісії при ЦК КП/б/У 8 лютого 1924 р. був запрошений голова правління Вукопспілки М.К. Ветошкін, який мав доповісти про план торговельної політики споживчої кооперації як на найближчий час, так і на перспективу. Результатом обговорення стало рішення комісії рекомендувати Вукопспілці зосередитись передусім на комісійній торгівлі, тобто на отриманні коштів від реалізації товарів промисловості та інших державних структур. Усі інші комерційні торговельні операції ВУКС була зобов'язана мінімізувати [18, арк.1].

Без сумніву, таке рішення обмежувало торговельні операції кооператорів. Водночас мусимо визнати, що у 1920-ті рр. теоретична думка щодо шляхів оптимізації споживчого ринку неперервно розвивалася. Переконані, що на сьогодні подібних студій бракує, як і не вистачає державної підтримки пропаганди кооперативних ідей.

Практично всі питання техніки торгівлі на місцях у контексті «нової торговельної політики» 1924-1925 рр. відстежувалися владою. Для контролю за кооперацією на місцях партійним керівництвом республіки була розроблена спеціальна програма обстеження

сільського споживчого кооперативу. Так, зокрема, перевірялася торговельна та фінансова робота єдиних споживчих товариств. Парти́йне керівництво УСРР пропонувало місцевим партійним осередкам перевіряти асортимент, торговельні обороти за кожен місяць, причини переважання окремих товарів, ємність місцевого ринку, заходи щодо зацікавленості споживачів у товарах споживчої кооперації, тобто складові елементи технічного боку торгівлі, що було свідченням ігнорування владою кооперативних статутів [19, арк.74.]. Відкинувши зайве адміністрування державою, відзначимо, що, зважаючи на нинішній стан забезпечення сільського населення, вкрай потрібні урядові заходи, зокрема податкова підтримка сільських товариств та районних споживспілок.

Інструментом партійно-державного впливу на споживчу кооперацію стало систематичне проведення в Україні, починаючи з весни 1924 р., з'їздів працівників промисловості, торгівлі і транспорту, ініційованих Політбюро ЦК КП/б/У. Директиви влади щодо перспективи розвитку торгівлі на цих з'їздах намагалися лобювати комуністичні фракції. Так, у травні 1924 р. комуністична фракція 2-го з'їзду працівників промисловості, торгівлі і транспорту УСРР домоглася того, щоб відбулося обговорення питання про шляхи оздоровлення та активізації торговельної галузі споживчої кооперації [20, арк.50]. Висновок з цього досвіду полягає у тому, що споживчій кооперації нині для оптимізації її діяльності необхідна координація дій з підприємствами різних форм власності. Відстоювати в урядових структурах інтереси системи споживчої кооперації стає все складніше. Відтак владі потрібно усвідомити необхідність підтримки не лише бізнесових інтересів, але й інтересів споживчих кооперативів, які навіть в умовах кризи намагаються максимально забезпечувати потреби населення.

Про посилення втручання держави в торговельну діяльність різних форм власності свідчить спільна постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 27 червня 1924 р. «Про торгівлю», яка містила спеціальну інструкцію [21, с. 325-328]. Місцевим виконавчим комітетам наділялося право видавати постанови, що регулювали порядок і час торгівлі у магазинах, на базарах і ярмарках. Згідно з урядовими розпорядженнями, торгувати у дні пролетарських свят заборонялося. Лише з дозволу місцевих виконкомів можна було в ці дні здійснювати торгівлю, до того ж за скороченим графіком. Ціла низка державних органів мала посилити свій нагляд за торгівлею, у тому числі споживчою кооперацією. Таке право отримали органи міліції, санітарні органи, фінансові структури, митниця, Інспекція праці, Перевірна Палата Мір і Ваги. Постанова та інструкція до неї зафіксували рішення щодо обмеження у продажу спиртних напоїв. Без сумніву, подібні обмеження, нагляд і перевірки з боку різних державних органів у більшості випадків лише заважали розгортанню торговельної діяльності споживчої кооперації.

Однак потрібно визнати, що нині державне регулювання якості продукції на споживчому ринку не викликає заперечення. Переваги торговельних закладів споживчої кооперації щодо виготовлення та продажу широкого асортименту продуктів харчування та промислових товарів, на жаль, пропагуються лише на сторінках кооперативних видань.

Пленум ЦК КП/б/У (січень 1925 р.) ухвалив резолюцію «Про торговельну політику і кооперацію», у якій наголошувалось на необхідності посилення плановості в торгово-фінансовій роботі кооперації. Крім цього, акцентувалося на посиленні ревізійних функцій безпосередньо самих кооперативних об'єднань, зокрема, спостереженні щодо використання за прямим призначенням отриманих кредитів [22, с. 334-335]. Звичайно, у нинішніх умовах кризи, кооперативним організаціям непросто планувати свою торговельну роботу, тим більше, коли вони прагнуть позбутися фінансово-кредитної залежності банків. На нашу думку, державна підтримка місцевих кооперативних організацій та їх переробних підприємств щодо орендної плати і вартості комунальних послуг могли б принести обопільну користь.

Активізація торговельних операцій і поставлене більшовиками завдання якомога швидше витіснити приватну торгівлю з ринку спонукала правління Вукопспілки створити відділ, який мав опікуватися питанням координації торговельної діяльності споживчої кооперації. Відтак 2 червня 1925 р. на засіданні правління Вукопспілки ухвалили «Положення про торговий відділ Вукопспілки». У Положенні зазначалося: «Торговий відділ веде всю торговельну роботу ВУКС у цілому і є її представником у планових організаціях і центральних закладах за всіма питаннями, які зв'язані з торговельною діяльністю» [23, арк. 214-215]. Створення торгового відділу Вукопспілки свідчило не лише про розширення торговельних операцій споживчої кооперації та полегшення узгодження їх дій із державними структурами, але й про посилення підпорядкованості народногосподарським планам. Через цей відділ

керівництву республіки було досить зручно контролювати торговельні операції споживчої кооперації і давати відповідні розпорядження щодо боротьби з приватною торгівлею.

Проаналізувавши досвід минулого, усвідомлюємо, що нині питання подальшого розвитку споживчої кооперації не знаходить необхідного обговорення на державному рівні. Зважаючи на постійне зростання цін, убачаємо сенс у тому, щоб допомогти активізувати торговельну діяльність кооперативних організацій з метою вироблення якісної, але дешевшої продукції, оскільки заготівлю та переробку можуть робити вони самі.

Без сумніву, прагнення впливати на торговельні операції споживчої кооперації у 1924-1925 рр. виявлялося в широкомасштабній агітаційній роботі партійно-державних керівних органів України. З метою агітації переваг торговельного обслуговування населення споживчою кооперацією правління Вукопспілки, виконуючи розпорядження влади, на своєму засіданні 9 лютого 1925 р. виокремило показові кооперативні одиниці, роботу яких мали зробити показовою для інших кооперативних організацій і населення. Такими виявилися Запорізька, Сталінська, Ніжинська і Тульчинська райспоживспілки; Горлівський, Миколаївський, Харківський, Полтавський робкоопи; 3 споживчі товариства – (по одному у Полтавській, Вінницькій та Одеській губерніях) [24, арк.38]. Отже, визначені показові кооперативні організації охоплювали практично всі регіони України і повинні були продемонструвати переваги над приватним торговцем як у промислових центрах, так і в сільській місцевості.

Для активізації торговельної діяльності споживчої кооперації та водночас пропаганди переваг споживчої кооперації порівняно з іншими формами торгівлі керівництво УСРР ініціювало проведення конкурсів. Так, 25 лютого 1925 р. вийшла постанова ВУЦВК «Про Всеукраїнський конкурс споживчої кооперації», що мав проходити з 1 березня по 1 травня 1925 р. Про зацікавленість керівництва республіки у цьому заході свідчить той факт, що із особливого запасного фонду уряду УСРР на його проведення виділили 10 тис. крб. Були визначені премії для кращих споживчих товариств: а) для сільських – 1 перша грошова премія розміром 1250 крб., 3 других – відповідно по 625 крб., 6 третіх – по 450 крб.; для робітничої кооперації – 1 перша 1250 крб., 2 других – по 625 крб., 3 третіх – по 425 крб. Результати конкурсу і досвід торговельної діяльності кращих споживчих робітничих та сільських товариств широко рекламувала газета «Вісті ВУЦВК» [25, с. 104-105]. Як бачимо, конкурс мав зацікавити і членів кооперативів, і безпосередньо самих продавців, і некооперовану частину населення.

Щоб посилити громадський контроль та спостереження за торговельною діяльністю кооперативних організацій, до цієї справи більшовики залучали активістів споживчих товариств. Наводимо зміст звернення до пайовиків Горлівського робітничого кооперативу: «Член кооперативу, ти – господар кооперативу, покращуй кооперативне господарство: сплачуй акуратно пай, купляй товар лише в кооперативній крамниці, відвідай загальні збори, цікався справами кооперативу, вимагай звітів від уповноважених, указуй правлінню на недоліки роботи, сприймай роботу ревізійної та крамничної комісії, залучай до кооперації нових членів. Цим ти допомагаєш знизити накладні витрати, здешевити товари, усунути крадіжки і розтрати, зміцнити кооперативний капітал, витіснити приватного торговця з ринку» [26].

Органи влади на місцях не заперечували проти створення так званих крамничних комісій із числа пайовиків, метою яких було відстеження та перевірка якості торговельного обслуговування організаціями споживчої кооперації. Без сумніву, крамничні комісії принесли помітну користь, оскільки допомагали виявляти недоліки торговельної роботи кооперативних організацій, брали участь у розцінці товарів, усували вади в обслуговуванні пайовиків, допомагали вирішувати такі проблеми, як нестача товарів, зростання цін, спекуляція тощо. Підтримка крамничних комісій свідчила про намагання держави розширити контроль за роботою споживчої кооперації силами безпосередньо самих членів кооперативів. Не випадково газета «Пролетарий» у жовтні 1925 р., звертаючись до членів споживчої кооперації, закликала посилити контроль над її роботою шляхом створення крамничних комісій [27].

Отже, «нова торговельна політика», проголошена в 1924 р., передбачала посилення державного регулювання торговельними операціями кооперативних організацій. Зміцнення регулюючого та контролюючого впливу партійно-державного керівництва УСРР на торговельну галузь споживчої кооперації супроводжувалося необґрунтованою опікою, адмініструванням, хоча і пояснювалося це нагальною необхідністю витіснення приватного торговця з ринку споживчих послуг та покращення обслуговування пайовиків.

Рішення дев'ятого з'їзду КП/б/У (грудень 1925 р.) переконують у тому, що навіть за умови активізації та стабілізації торговельної діяльності споживчої кооперації вплив держави не ослабнув, а, навпаки, посилювався. Зокрема, у документах з'їзду підкреслювалося, що зростання товарообороту, явища товарного голоду, боротьба з приватною торгівлею та інші висувають завдання посилення регулюючої роботи держави в галузі торгівлі, зміцнення на ринку ролі державних та кооперативних органів [28, с. 352].

Таким чином, завдяки системі державних заходів кооперативні організації, не зважаючи на великі труднощі, пов'язані з конкурентною боротьбою, протягом 1924-1925 рр. показали свої переваги над приватною торгівлею, потіснивши її на споживчому ринку. Водночас ряд партійних та державних рішень, визначаючи державну торговельну політику, припустилися помилок щодо споживчої кооперації: їй заборонялося комерційне підприємництво, оптова торгівля товарами широкого вжитку, продаж предметів розкоші. До того ж держава змушувала кооператорів продавати товари за цінами, нижчими за ринкові, що в ряді випадків призводило до збитків фінансово слабких організацій. Тож посісти монополічне становище на ринку на кінець 1925 р. споживча кооперація ще не змогла. Названу проблему кооператори мали вирішити найближчим часом, оскільки це входило в народногосподарські плани державної партії, які споживча кооперація була змушена ретельно виконувати.

Отже, історичний досвід обслуговування населення торговельними підприємствами різних форм власності має систематично вивчатися з метою вироблення практичних пропозицій щодо стабілізації сучасного споживчого ринку та покращення якості обслуговування населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні. – Харків: Червоний шлях, 1925. – 52 с.
2. Целларіус В. Сучасна українська кооперація (її стан та розвиток). – Харків: Книгоспілка, 1926. – 76 с.
3. Дешко Є. Кооперація на Україні. – Харків: Урядова друкарня ім. Фрунзе, 1927. – 99 с.
4. Швецов А.И. Денежная реформа и кооперация. – М.: Центросоюз, 1927. – 34 с.
5. Зарудний С. Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1917-1927. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 44 с.
6. Кремнев Г. Развитие кооперации. – Л.: Изд-во «Кооперативный строитель», 1928. – 169 с.
7. Кирилов Я.А. Потребительская кооперация СССР (исторический очерк). – М.: Издательство Центросоюза, 1951. – 404 с.
8. Споживча кооперація Української РСР. 1917-1967. – К.: Экономика, 1967. – 208 с.
9. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
10. Дмитренко В.П. Торговая политика советского государства после перехода к нэпу 1921-1924 гг. – М.: Наука, 1971. – 371 с.
11. Лантух В.В. Становление и развитие торговли на Украине в 1921-1932 гг. – Харьков: Основа, 1992. – 190 с.
12. Пиріг О.А. Ринок і торгівля України (історичний аспект). – К., 1996. – 199 с.
13. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т.3. 1922-1925. – 9 изд., доп. и испр. – М.: Политиздат, 1984. – С. 197-198.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Коммунистическая партия Украины в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК (далі: Компартия Украины в резолюциях...). – Т.1. 1918-1941. – К.: Политиздат Украины, 1976.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр. 1925. – Арк.1.
19. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр. 1899. – Арк. 74.
20. Там само. – Спр. 1878. – Арк. 50.
21. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України (далі: ЗУ України). – 1924. – № 15.
22. Компартия Украины в резолюциях... – Т.1.
23. Центральний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.296. – Оп.2. – Спр. 1318.
24. Там само.
25. ЗУ України. – 1925. – № 6-7. – ст. 51.
26. Бюллетень Горловського многолабочного рабочего кооператива «Горняк». – 1925. – №1.
27. Усилить контроль над работой кооперации // Пролетарий. – 1925. – 29 октября.

В.А.Тучинський, П.С.Григорчук

**ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ
РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УСРР В 1924 Р.**

Історія Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки й на початку ХХІ століття залишається маловідомою сторінкою минулого українсько-молдавських взаємин. Автономна Республіка була створена на лівобережжі Дністра у жовтні 1924 року. Її утворенню передували надзвичайно складні політичні передумови. Протягом 1920-1924 рр. у керівництві більшовицької партії велися запеклі дискусії про місце і форму державності молдавського народу і лише в кінці 1924 р. це питання було остаточно вирішено на користь Автономної Республіки у складі УСРР.

Проблема утворення МАРСР мало привертала увагу дослідників. В 70-х рр. ХХ ст. в Україні цю проблему досліджував В. Лисенко [1]. У його наукових розвідках дано загальну характеристику внутрішніх та зовнішніх передумов утворення Молдавської Автономної Республіки. Із істориків Республіки Молдови відзначимо дослідження С. Брисякіна та М. Ситника [2]. Монографія А. Репіди присвячена характеристиці соціально-економічних передумов, що призвели до утворення Автономної Республіки [3]. Окремі проблеми історії МАРСР вивчаються істориками самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки [4].

Метою публікації є дослідження політичних передумов та політичної боротьби у керівних органах більшовицької партії між противниками та прихильниками утворення Молдавської Автономної Республіки.

Ідея утворення Молдавської Республіки виникла на початку 20-х рр. Вона з'явилася у середовищі політичних емігрантів – румун та молдаван, що проживали у Москві. Після утворення СРСР значно активізувався рух за створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, яка повинна була включати територію лівобережного Придністров'я та Бессарабії. Почався тривалий переговорний процес із Румунією про передачу території Бессарабії до складу Радянського Союзу, однак він завершився безрезультатно.

Після цього більшовицькій верхівці стало зрозуміло, що утворити Молдавську Радянську Республіку на цьому етапі неможливо. Тоді політичне керівництво СРСР взяло курс на створення в межах УРСР автономії молдавського народу, а приєднання Бессарабії тимчасово було відкладено.

Партійні та радянські органи УСРР розгорнули активну пропагандистську та організаційну роботу по підготовці утворення Молдавської Республіки. Оскільки головна робота мала проводитися в Одеській губернії, там почали створюватися спеціальні молдавські органи. 11 березня 1924 р. Пленум Одеського губкому КП(б)У прийняв рішення про створення в складі губкому партії Молдавської секції [5, арк. 10-11]. Широкого розмаху набрала політична пропаганда. Одним із її центрів став Інтернаціональний клуб народів Заходу, який розпочав роботу в Одесі у лютому 1924 р., молдавська секція клубу об'єднувала понад 150 слухачів [6, арк.21].

Значну роль у створенні Молдавської Республіки відіграли авторитетні командири Червоної Армії - Г.Котовський та М.Фрунзе. Саме під керівництвом Г.Котовського на початку 1924 р. було створено ініціативну групу, яка 4 лютого 1924 р. направила у партійні органи Доповідну записку про необхідність створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки [4, с. 208].

В записці з більшовицькою відвертістю було викладено справжні причини утворення Республіки. «Молдавська республіка може зіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактору, що і Карельська по відношенню до Фінляндії. Вона стане великим приводом для претензій на возз'єднання до неї Задністров'я» [7, арк.53].

5 лютого 1924 р. доповідна записка надійшла в ЦК РКП (б). Наступного дня з нею познайомився М. Фрунзе і повністю підтримав викладені в ній пропозиції [3, с. 143-144]. Після цього почалася тривала та вперта боротьба за здійснення ідеї утворення Молдавської Республіки.

Політбюро ЦК КП(б)У отримавши записку ініціативної групи, в середині лютого 1924 р. обговорило питання «Про Молдавську Радянську Республіку». Думки членів вищого